

Mākslas robežas: reliģisko pielūgsmes objektu attēlošana

Šī gada novembrī sakarā ar vairāku baznīcai netikamu mākslas darbu izņemšanu no izstādes Daugavpils Marka Rotko mākslas centrā sabiedrībā uzvirvoja spraigas diskusijas par mākslas robežām, attēlojot reliģiskās pielūgsmes objektus. Ne mazāk spraigas diskusijas šādas sadursmes starp vārda (jaunrades) brīvību un reliģijas brīvību ir raisījušas arī tiesībzinātnieku vidū. Šajā rakstā autore dos ieskatu Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) “konsekventi nekonekventajā” praksē vārda brīvības un reliģijas brīvības sadursmju lietās un pauž savu skatījumu par šādu sadursmju risināšanu.

Brooklyn Grace / Unsplash

Jaunrades brīvības un reliģiskās brīvības tvērums

Runājot par mākslas darbu ierobežošanu, skarta var tikt gan Satversmes 113. pantā nostiprinātā jaunrades brīvība, gan Satversmes 100. pantā nostiprinātā vārda brīvība. Pamatatšķirība rodama tajā, vai par tiesību aizskārumu sūdzas mākslas darba autors, vai, piemēram, izdevējs. Pirmajā gadījumā iespējamais pārkāpums vērsts uz jaunrades brīvības aizsardzību, bet otrajā uz izplatīšanas brīvību, kas ir daļa no vārda brīvības.

[1] Reliģiskās pārliecības brīvību, kas ietver arī tiesības neticēt (negatīvo reliģijas brīvību)^[2], aizsargā Satversmes 99. pants.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (Konvencija) sistēma attiecībā uz jaunrades brīvības aizsardzību mazliet atšķiras no Satversmes sistēmas. Konvencijā jaunrades brīvība izriet no vārda brīvības, kas aizsargāta ar Konvencijas 10. pantu. Turpretim reliģijas brīvību aizsargā Konvencijas 9. pants.

Meklējot mākslas robežas, vērtīgi sākt ar pienākumiem, kurus valstīm un indivīdiem uzliek Konvencija. ECT ir atzinusi, ka valstīm kopumā ir plašāka rīcības brīvība jautājumos, kuri skar morālās un reliģiskās vērtības,

kas ir raksturīgas konkrētajai sabiedrībai.^[3] Valsts pamatpienākums ir nodrošināt savstarpēju iecietību un mierīgu līdzpastāvēšanu reliģisko un nereliģisko sabiedrības grupu starpā.^[4]

Visredzamākā šī pienākuma daļa ir naida runas izplatības nepieļaušana, tostarp, ja tā pamatota ar personas reliģisko pārliecību. Naida runa netiek aizsargāta vārda brīvības ietvaros.^[5] Tas pats attiecas arī uz naida runu, kas ietērpta mākslas darbā.

Vienlaikus cilvēkiem ar reliģisku pārliecību, neatkarīgi no tā, vai tie pieder pie sabiedrības vairākuma vai mazākuma, jāapzinās, ka viņiem nāksies uzklaut savas reliģiskās pārliecības kritiku, kā arī jāpieņem un jāpacieš, ka citi cilvēki viņu reliģisko pārliecību noliegs, vai centīsies popularizēt citas reliģiskas doktrīnas.^[6] Tiktāl būtu iespējams nonākt pie loģiska secinājuma, ka tieši naida runas aizliegums ir tā vārda brīvības un jaunrades brīvības robeža, par kuru sabiedrība spētu vienoties kā atbilstošu. Taču ECT prakse vārda un reliģiskās brīvības līdzsvarošanā ir izvērtusies krietni sarežģītāka. Problemātikas ieskicēšanai autore turpmāk apskatīs divus ECT spriedumus - plaši kritizēto 2018. gada spriedumu lietā *E.S. pret Austriju* un 2022. gada spriedumu lietā *Rabczewska pret Poliju*.

E.S. pret Austriju un Rabczewska pret Poliju

Lietā *E.S. pret Austriju* Austrijas galēji labējā partija FPÖ rīkoja un reklamēja bezmaksas semināru "Pamatinformācija par islāmu", kas kopumā bija vērstas pret islāmu. Uz semināru ieradās tikai aptuveni 30 cilvēku. Starp tiem arī žurnāliste, kas pēc semināra par tajā dzirdēto informēja varas iestādes. Priekšlasījuma daļa, par kuru pieteicēja E.S. tika saukta pie kriminālatbildības, citstarp ietvēra šādus izteikumus par pravieti Muhamedu:

"56 gadus vecs vīrietis un sešgadīga meitene? Kā tu to sauktu? Dodiet man piemēru? Kā mēs to saucam, ja ne par pedofiliju?". Viņa: "Nu, tas ir jāpārfrāzē, jāpasaka diplomātiskāk." Mana māsa ir iejūtīga. Mēs to esam dzirdējuši tik daudz reizi. "Tie bija citi laiki" - tas nebija pieļaujams toreiz, un tas nav pieļaujams arī šodien. Punkts. Un tas notiek arī mūsdienās. Nekad nedrīkst kaut ko tādu pieļaut. Viņi visi rada savu realitāti, jo patiesība ir tik nežēlīga..."

Pieteicēja E.S. tika saukta pie atbildības par reliģisko doktrīnu noniecināšanu saskaņā ar Austrijas Kriminālkodeksa 188. pantu par to, ka viņa bija nosaukusi pravieti Muhamedu par pedofilu, jo viņš esot apprecējis sešgadīgo Aišu un ar viņu stājies dzimumattiecībās, kad Aišai bija deviņi gadi. Austrijas nacionālās tiesas lēmumu atstāja negrozītu. ECT vienbalsīgi lēma, ka Austrija, piemērojot kriminālsodu, nav pārkāpusi Konvencijas 10.pantu. Izvērtējot Austrijas Kriminālkodeksa 188. panta tvērumu, ECT atzina, ka šis noteikums neparedz kriminālatbildību par visiem izteikumiem, kas var aizskart reliģiskās jūtas, bet tikai par rīcību, kas izraisa "pamatotu sašutumu" un tādējādi apdraud reliģisko mieru. ECT pievienojās nacionālās tiesas vērtējumam, ka E.S. izteikumi varēja izraisīt "pamatotu sašutumu", jo E.S. centās pierādīt, ka Muhameds nav pielūgsmes cienīgs. Tāpat ECT piekrita nacionālo tiesu secinājumiem, ka E.S. izteikumi bija interpretējami kā viedoklis bez pietiekamas faktiskās bāzes, un norādīja, ka Konvencijas 10. pants neaizsargā apgalvojumus, kas balstīti uz acīmredzami nepatiesiem faktiem.^[7] ECT lēma, ka E.S. izteikumi bija pārsnieguši objektīvas diskusijas robežu un bija uzskatāmi par aizskarošu uzbrukumu pravietim Muhamedam, tāpēc Austrijas tiesas nebija pārkāpušas Konvencijas 10. pantu.

Lietā *Rabczewska pret Poliju* pieteicējai, slavenai poļu dziedātājai, piemēroja kriminālsodu par Bībeles zaimošanu. Intervijas laikā pieteicēja uz jautājumu par viņas reliģisko pārliecību atbildēja, ka vairāk tic zinātnei nekā "vīna dzeršanas un zālītes smēķēšanas ietekmēta cilvēka rakstiem", proti, "visiem tiem džekiem, kas sarakstīja šos neticamos [Bībeles] stāstus". Pēc intervijas divas personas iesniedza sūdzību prokuroram, kas izvirzīja pieteicējai apsūdzību pēc Kriminālkodeksa 196. panta par "divu personu reliģisko

jūtu aizskaršanu, aizvainojot viņu reliģiskās pielūgsmes objektu – Svētos rakstus”. Gan pirmās instances, gan apelācijas instances tiesneši atzina iesniedzēju par vainīgu un piemēroja viņai naudas sodu 1160 eiro apmērā.

ECT ar sešu pret vienu balsu vairākumu konstatēja Konvencijas 10. panta pārkāpumu. ECT argumentēja, ka nacionālās tiesas, pirmkārt, nebija pienācīgi izvērtējušas, vai apstrīdētie izteikumi bija izteikti apgalvojuma formā vai kā viedoklis, un, otrkārt, tiesas nebija salīdzinājušas pieļaujamu reliģijas kritiku un zaimošanu, it īpaši to, vai pieteicējas izteikumi kūdiņa uz naidu vai citādi traucēja reliģisko mieru Polijā. ECT norādīja, ka Polijas tiesas nebija izvērtējušas, vai attiecīgās darbības varēja izraisīt jebkādas kaitīgas sekas, un atkal pieminēja vārda brīvības un citu cilvēku tiesību uz reliģisko jūtu aizsardzību līdzsvarošanu.

Salīdzinājums starp *Rabczewska pret Poliju* un *E.S. pret Austriju* uzskatāmi parāda konsekventas pieejas trūkumu ECT praksē lietās, kur sastopas vārda brīvība un reliģijas brīvība. Vienā no spriedumiem tiek piemērota pietiekamas faktiskās bāzes mēraukla, otrā nē. Vienā no spriedumiem parādās prasība izvērtēt, vai izteikumi atzīstami par naida kurināšanu un vai radījuši negatīvas sekas, otrā nē. Būtiski, ka abos gadījumos izteikumi vērsti nevis pret reliģijas pārstāvjiem, bet gan reliģiskās pielūgsmes objektiem. Vismaz daļēji problemātika slēpjas tajā, ka vārda brīvība tiek pretstatīta ECT praksē dzimušajām tiesībām uz reliģisko jūtu neaizskaršanu.

Tiesības uz reliģisko jūtu neaizskaršanu. Vai tiešām?

Tiesības uz reliģisko jūtu neaizskaršanu pirmo reizi ECT praksē parādījās lietā *Otto Preminger Institut pret Austriju* par filmas izplatīšanas ierobežošanu, kurā Jaunava Marija, Jēzus Kristus un Dievs Tēvs tika parādīti provokatīvā un nievājošā veidā. Šādu tiesību pastāvēšanu liek apšaubīt jau tiesnešu E. Palmas (E. Palm), R. Pekanena (R. Pekkanen) un J. Makarčika (J. Makarczyk) atsevišķās domas pie šī sprieduma, kurās tiesneši norāda:

“Konvencija negarantē tiesības uz reliģisko jūtu aizsardzību. Konkrētāk, šādas tiesības nevar atvasināt no tiesībām uz reliģijas brīvību, kas faktiski ietver tiesības paust kritiskus uzskatus par citu reliģiskajiem uzskatiem. Tomēr ir jāpieņem, ka 10. panta izpratnē zināmā mērā var būt “leģitīmi” aizsargāt dažu sabiedrības locekļu reliģiskās jūtas pret kritiku. Iecietība darbojas abos virzienos, un sabiedrības demokrātiskais raksturs tiks ietekmēts, ja tiks pieļauti vardarbīgi un aizskaroši uzbrukumi reliģiskās grupas reputācijai. Līdz ar to ir arī jāpieņem, ka demokrātiskā sabiedrībā var būt “nepieciešams” noteikt ierobežojumus šādas kritikas vai aizvainojumu publiskai paušanai. Šādā mērā, bet ne tālāk, mēs varam piekrist vairākumam.”

Tātad sākotnēji reliģisko jūtu aizsardzība tika atvasināta no tiesībām uz reputācijas aizsardzību, kas ir viens no 10. panta otrajā daļā minētajiem leģitīmajiem mērķiem. Tomēr pat bez īpašas piepūles top skaidrs, ka pamats tiesību uz reliģisko jūtu aizsardzību ielasīšanai Konvencijas 9. pantā ir vārgs. Pirmkārt, kā to norādīja tiesneši savās atsevišķajās domās – Konvencija negarantē tiesības uz reliģisko jūtu aizsardzību. Tas, ka reliģiskā pārliecība tiek kritizēta, nekādi neietekmē personu tiesības šo pārliecību uzturēt, kas arī ir Konvencijas 9. panta būtība.

Otrkārt, Konvencijas 9.pants aizsargā arī tiesības neticēt nevienai reliģiskajai doktrīnai un tās noliegt. Atzīstot, ka reliģijas pārstāvjiem ir tiesības nebūt aizvainotiem, tieši tādas pašas tiesības būtu piešķiramas arī ateistiem, kurus varētu aizvainot kādas reliģiskas doktrīnas sludinātāji, kas apšaubā ateistu uzskatus par realitāti. Nav skaidrs, kā tieši iespējams apšaubīt kādas reliģiskās pārliecības patiesumu, neaizskarot personas reliģiskās jūtas. Vēl jo vairāk, ja tiek atzīts, ka 10. panta otrā daļa aizsargā reliģisko grupu jūtas, tad, tā kā Konvencijas teksts īpaši neizceļ reliģisko kopienu reputāciju, šāda tiesība uz jūtu aizsardzību būtu

piešķirama arī visām citām sabiedrības grupām^[8], tostarp tām, kuras vieno politiskie uzskati. Šāda interpretācija novestu pie visu sabiedrisko diskusiju norieta.

Treškārt, ECT ir vairākkārt uzsvērusi, ka cilvēkiem ar reliģisku pārliecību ir jāpieņem un jāpacieš, ka citi cilvēki viņu reliģisko pārliecību noliegs, vai centīsies popularizēt citas, viņu pārliecībai pretējas reliģiskās doktrīnas.^[6] Tātad pretēju reliģisku doktrīnu pārstāvjiem ir jāsamierinās, ka otrs tā uzskatus varētu saukt par nepatiesiem izdomājumiem, neskatoties uz to, ka tādējādi noteikti tiktu aizskartas reliģiskās jūtas. Tiesības uz reliģisko jūtu neaizvainošanas aizsardzību nav savienojamas arī ar slaveno vārda brīvības pamattēzi lietā *Handyside pret Apvienoto Karalisti* - "vārda brīvība attiecas ne tikai uz to "informāciju" vai "idejām", kas tiek uzņemtas labvēlīgi vai uztvertas kā neaizskarošas vai vienaldzīgas, bet arī uz tām, kuras "aizvaino, šokē vai traucē".^[9] Tieši tāpat kā tiesneši J.P. Kosta (J.P. Costa), I. Kabrals Bareto (I. Cabral Barreto) un K. Jungvērts (K. Jungwiert) savās atsevišķajās domās lietā *I.A. pret Turciju*, arī autore uzskata, ka tam nevajadzētu kļūt par skaitāmpantiņu vai rituālu frāzi, kuru tiesa noskaita, lai vēlāk to neņemtu vērā. Tam būtu tieši jāiedvesmo ECT analīze un risinājumi. It īpaši būtisks ir vārds "aizvaino". Nav skaidrs, kā personai vienlaikus varētu būt tiesības uz vārda brīvības izpausmēm, kas aizvaino, un tiesības netikt aizvainotam.

Autores un citu tiesībzinātnieku^[10] ieskatā vārda un reliģijas brīvības līdzsvarošana būtu krietni vienkāršāka, ja ECT atteiktos no jūtu sargāšanas un atgrieztos pie Konvencijas teksta interpretācijas, tostarp šādu kolīziju izvērtēšanas naida runas aizlieguma gaismā. Šādu pieeju pamato arī Cilvēktiesību komitejas viedoklis Vispārējā komentārā Nr. 34, uz kuru ECT atsaukusies spriedumā lietā *Mariya Alekhina un citi pret Krieviju*.^[11]

Šajā lietā ECT atzina, ka trīs pankgrupas "Pussy Riot" dalībnieču aizturēšana un notiesāšana par pretrunīgi vērtētu publisku uzstāšanos katedrālē, kā arī aizliegums izplatīt viņu uzstāšanās video internetā ir uzskatāms par tiesību uz vārda brīvību pārkāpumu. Grupas dalībnieces izpildīja dziesmu uz Maskavas Kristus Pestītāja katedrāles altāra, protestējot pret politisko situāciju Krievijā un Krievijas Pareizticīgās baznīcas komentāriem pēc plašiem protestiem saistībā ar prezidenta vēlēšanām 2011. gada decembrī.

Spriedumā ECT pievienojās Cilvēktiesību komitejas viedoklim, ka aizliegumi izrādīt necieņu pret reliģiju vai citu ticības sistēmu, tostarp likumi par zaimošanu, nav saderīgi ar Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (Pakts) 19. pantu (t.i. tiesības uz vārda brīvību), izņemot īpašus gadījumus, kas paredzēti Pakta 20. panta 2. punktā (t.i. naida runa).

Cilvēktiesību komiteja uzsvēra nepieciešamību vienādi attiekties kā pret ticīgajiem, tā neticīgajiem, kā arī pret dažādu ticību pārstāvjiem, un norādīja uz iespējamību, ka zaimošanas aizliegumi tiek izmantoti, lai slāpētu vai nepieļautu reliģisko institūciju vadītāju un biedru kritizēšanu, kā arī komentārus par reliģiskajām doktrīnām.^[12] Šajā spriedumā ECT arī skaidroja kritērijus naida runas izvērtēšanai.

Kritēriji izpausmes un reliģijas brīvības sadursmju risināšanai

ECT skaidri ir noraidījusi sabiedrības vairākuma viedokli kā pietiekamu pamatu personas tiesību ierobežošanai. Sabiedrības mazākuma tiesību īstenošana nevar būt atkarīga no tā, vai to akceptē sabiedrības vairākums.^[13] Tāpat, risinot sadursmi starp divām tiesībām, nedrīkst automātiski prioritizēt reliģiskās kopienas locekļu izpratni par morālajām un ētikas vērtībām, pat ja tā veido sabiedrības vairākumu.^[14]

Kritēriji, kas piemērojami naida runas izvērtēšanā ietver runas un tās prezentācijas kontekstu^[15], autora personību un spēju ietekmēt citus, runas saturu, izplatīšanas veidu un mērķauditoriju.^[16] Turklāt attiecībā uz mākslinieciskajām izpausmēm ECT atsaucās uz īpašā ziņotāja Franka La Ru (Frank La Rue) teikto, ka ir

jāapsver mākslas darba mākslinieciskā vērtība un konteksts, ņemot vērā, ka mākslu var izmantot, lai izraisītu spēcīgas jūtas bez nolūka kūdit uz vardarbību, diskrimināciju vai naidu.^[16]

Piemēram, lietā par reliģiskās simbolikas izmantošanu uz prezervatīvu iepakojumiem, kas bija daļa no plašākas kampaņas izpratnes veicināšanai par to, kā stereotipi var kaitēt sabiedriskajam mieram un veselībai, ECT atzina, ka nedrīkst ierobežot vārda brīvības izpausmes, kur reliģiskā simbolika tiek izmantota ar mērķi veicināt diskusiju par sabiedrībai svarīgiem jautājumiem, necenšoties aizskart konkrētās reliģijas piekritējus.^[17] Tas pats princips būtu attiecināms uz mākslas darbiem. Citiem vārdiem, tas vien, ka ticīgais (vai neticīgais) ierauga informāciju, kas var tam likt apšaubīt savu pārliecību, nenozīmē, ka tiek pārkāpta tā reliģijas brīvība. Svarīga šīs brīvības daļa ir paša cilvēka spēja pamatot un uzturēt savu pārliecību, neatkarīgi no ārējās ietekmes. Turklāt daļa no pienākuma būt iecietīgam ir spēja novērsties gadījumos, kad persona saskaras ar viedokļiem, kas tai šķiet aizvainojoši, šokējoši, nepareizi, necenšoties tāpēc ierobežot citu cilvēku tiesības un brīvības.

Atšķirībā no vārda brīvības lietām klasiskā izpratnē pielūgsmes objektu aizskaršanas gadījumā ir aplami vērtēt, vai izteikumiem ir pietiekama faktiskā bāze, jo tas, kā norādījuši vairāki autori, agrāk vai vēlāk novestu pie analīzes par to, vai tiešām Noasa šķirstā no katras dzīvnieku sugas bija divi pārstāvji.^[8] Tieši attiecībā uz šo kritēriju manāmas lielākās atšķirības starp iepriekš apskatīto *E.S. pret Austriju*, kur tika vērtēta prasītājas izteikumu faktiskā bāze, un *Rabczewska pret Poliju*, kur ECT netiecās izvērtēt, vai tiešām Bībeles autori lietoja apreibinošas vielas. Atbalsojot Cilvēktiesību komitejas viedokli, demokrātiskā sabiedrībā ir jāspēj diskutēt arī par to, kas ietverts reliģiskajā doktrīnā, it īpaši, ja tajos paustās idejas aizstāv valsts amatpersonas un parlamenta locekļi. Viens no iemesliem, kāpēc *E.S. pret Austriju* izpelnījās asu kritiku, bija tas, ka tādējādi tika potenciāli slāpēta sabiedriskā diskusija par pravieša Muhameda kā personas, pēc kuras modelēt uzvedību, ietekmi uz islāma ticīgajiem, kā arī tādām sabiedrībā būtiskām problēmām kā bērnu seksuāla izmantošana un bērnu stāšanās laulībā.

Visbeidzot ECT izmantotie kritēriji nevar atšķirties atkarībā no tā, par kuru reliģiju ir runa, šiem kritērijiem pēc savas dabas ir jābūt neitrāliem. Taču tas nebūt nenozīmē, ka līdzīgi izteikumi, kas vērsti pret dažādām reliģijām, vienā gadījumā varētu būt vērtējami kā naida runa, bet citā nē, jo tas, pret kuru reliģiju apvainojumi ir vērsti, ietekmē izteikumu kontekstu. Proti, ir svarīgi, vai konkrēto reliģiju piekopj sabiedrības vairākums, vai pret šīs reliģijas pārstāvjiem konkrētajā sabiedrībā pastāv negatīvi stereotipi, vai ir pieaudzis fizisku uzbrukumu skaits šīs reliģijas pārstāvjiem utt.

Kopsavilkums

Sadursmes starp vārda (jaunrades) un reliģijas brīvību nekad nebūs vienkārši risināms jautājums, tomēr līdz šim ECT praksē šāda veida kolīziju risināšana ir tikusi krietni sarežģīta, piesaucot tiesības uz reliģisko jūtu neaizskaršanu, kas Konvencijas tekstā nav atrodamas. Tā vietā, lemjot par vārda (jaunrades) brīvības ierobežošanu, kad tā saduras ar reliģisko brīvību, būtu ieteicams pieturēties pie naida runas izvērtēšanas kritērijiem - runas un tās prezentācijas konteksta^[15], autora personības un spējas ietekmēt citus, runas satura, izplatīšanas veida un mērķauditorijas.

Demokrātiskā un plurālistiskā sabiedrībā personām nav tiesību nebūt aizvainotām, jo kāds nepiekrīt vai kritizē to uzskatus. Tā vietā katram ir absolūta tiesība kaut kam ticēt un pienākums paciest, ka ne visiem sabiedrības locekļiem būs tāds pats viedoklis un šī kritika nereti tiks pausta arī publiski. Vienlaikus personām ir pienākums atturēties no naida kurināšanas pret personām vai personu grupām to reliģiskās pārliecības dēļ. Tas ietver arī aizliegumu, pārkāpjot pieļaujamās kritikas un sabiedriskās diskusijas robežas,

noniecināt un apgānīt reliģiskās pielūgsmes objektus, ja apstākļu kopums liecina, ka šādu darbību patiesais mērķis ir noniecināt attiecīgas reliģiskās kopienas pārstāvjus.

Atsauces

- ^ Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis: 2011, 687-688. lpp.
- ^ Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis: 201, 330.lpp.
- ^ ECT 25.11.1996. spriedums lietā Wingrove v. Apvienoto Karalisti (iesnieguma nr. 17419/90), 58.rindkopa.
- ^ ECT 25.10.2018. spriedums lietā E.S. pret Austriju (iesnieguma nr. 38450/12), 53.rindkopa.
- ^ ECT 25.10.2018. spriedums lietā E.S. pret Austriju (iesnieguma nr. 38450/12), 43.rindkopa.
- ^{a, b} ECT 25.10.2018. spriedums lietā E.S. pret Austriju (iesnieguma nr. 38450/12), 52.rindkopa; ECT 05.12.2019. spriedums lietā Tagiyev and Husynov v. Azerbaijan (iesnieguma nr. 13274/08), 44.rindkopa.; ECT 22.06.2021. spriedums lietā Gachechiladze v. Georgia (iesnieguma nr. 2591/19), 62.rindkopa; ECT 20.09.1994. spriedums lietā Otto-Preminger-Institut v. Austria (iesnieguma nr. 13470/87), 28.rindkopa.
- ^ ECT 25.10.2018. spriedums lietā E.S. pret Austriju (iesnieguma nr. 38450/12), 52.-55. rindkopa.
- ^{a, b} Tommaso Virgili: Rabcewska v. Poland and blasphemy before the ECtHR: A neverending story of inconsistency. Pieejams: <https://strasbourgobservers.com/2022/10/21/rabcewska-v-poland-and-blasphemy-before-the-ecthr-a-neverending-story-of-inconsistency/#:~:text=In%20the%20case%20Rabcewska%20v,Article%2010%20of%20the%20Convention.>
- ^ ECT 7.12.1976. spriedums lietā Handyside v United Kingdom (iesnieguma nr. 5493/72), 49.rindkopa.
- ^ Eva Hauksdóttir. Restricting Freedom of Expression for Religious Peace: On the echr's Approach to Blasphemy. European Convention on Human Rights Law Review 2 (2021) 75-118.
- ^ ECT 17.07.2018. spriedums lietā Mariya Alekhina v. Russia (iesnieguma nr. 38004/12), 224. rindkopa.
- ^ ECT 17.07.2018. spriedums lietā Mariya Alekhina v. Russia (iesnieguma nr. 38004/12), 106., 224. rindkopa.
- ^ ECT 30.01.2018. spriedums lietā Sekmadienis Ltd v. Lithuania (iesnieguma nr. 69317/14), 82.rindkopa.
- ^ ECT 22.06.2021. spriedums lietā Gachechiladze v. Georgia (iesnieguma nr. 2591/19), 62.rindkopa.
- ^{a, b} ECT 02.02.2006. spriedums lietā Aydin Tatlav v. Turkey (iesnieguma nr. 50692/99), 28.rindkopa.
- ^{a, b} ECT 17.07.2018. spriedums lietā Mariya Alekhina v. Russia (iesnieguma nr. 38004/12), 106., 222. rindkopa.
- ^ ECT 22.06.2021. spriedums lietā Gachechiladze v. Georgia (iesnieguma nr. 2591/19), 54.rindkopa

Par mums

Noteikumi

Līdzfinansē
Eiropas Savienības programma
"Erasmus+"

Kultūras ministrija

Sabiedrības integrācijas
fonds

Iceland
Liechtenstein
Norway

Active
citizens fund